

אברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, ט)
 "זה יוסף שהיה אז בחימה" (ר"ט ע"ג)

מתורתו ומשנתו של
 שר התורה הגאון הקדוש
 רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת ויצא תשפ"ג • שנה ב' - גליון ק"א • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

ע' פנים לתורה אות מא

וּלְלֶבֶן שְׁתֵּי בָנוֹת וּגְוִי. וַיְהִי כַעֲבָר בַּיּוֹם וַיִּקַּח אֶת לֶאֱנָה בְּתוּ וּגְוִי. וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיִּמְלֵא שֵׁבַע זֵאת וַיִּתֵּן לָוּ אֶת רַחֵל בְּתוּ לֹו לְאִשָּׁה (כט, טז כב כד).

יעקב נשא שתי אחיות

כי מי שאינו מצווה יכול לקיים רק מצות עשה בגור אריה (פרשת ויגש מו, י אות ה) כתב לתרץ הא דיעקב נשא שתי אחיות, אף על פי שהאבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה (ענין ויק"ר ב, י). משום דקיים תורה עד שלא ניתנה היא רק במצוות עשה, שאז אפילו מי שאינו מצווה, עם כל זה אם עושה, או מעשהו מעשה טובה ורצויה, כיון שהשם יתברך מבקש עצמיות המעשה בתורתו. מה שאין כן בלא תעשה, אז מי שאינו מצווה עליו לא שייך ביה קיום הלא תעשה כלל, דלא תעשה היא עבירה, ואיננה עבירה רק אצל מי שנצטוו עליו, אבל מי שלא נצטוו עליו איננה עבירה אצלו כלל וכלל, ולא שייך ענין אינו מצווה ועושה רק במצות עשה ובמעשה עבודת השם יתברך בקום ועשה, עד כאן תוכן דבריו, עיין שם היטב".

בוזה מובן לשון הירושלמי נזיר (פ"ד ה"ה), דאזה דתנן במתניתין (שם), נזק עליה (על אשה נזירה) אחז מן הדמים אינו יכול להפר כו', קאמר בירושלמי (שם) וז"ל, אמר רבי אלעזר, דרבי שמעון היא (פירוש, דמתניתין אתיא כרבי שמעון דמיייתי לקמן), אמר ר' יוחנן דברי הכל הוא, משניתק מצות לא תעשה לעשה (דכיון שניתק מצות לא תעשה דגילוח - שהיתה עד עכשיו אסורה לגלה, לעשה דגילוח הנזיר, שוב אינו יכול להפר ולבטל העשה, פני משה).

ההנהגה, לשון הירושלמי 'משניתק מצות לא תעשה לעשה', לא נתפרש עדיין לנכון בפירוש הפני משה הנ"ל. ונראה לענ"ד הכוונה לפי דברי הגור אריה הנ"ל, וזה, כי נהי שבמשך ימי הנזירות שרי להפר, לפי שאז אין עליו שום חיוב קיום עשה, רק מצוות לא תעשה בשב ואל תעשה, שלא לגלה ושלא לשתות יין ושלא לטמא למתים, וזה שפיר שרי להתיר על ידי ההפרה, כיון שעל

אטביעות עינא דקלא, ככל סומים ופקחים בנשותיהם בלילה דמותרים מטעם זה, עיין שם היטב כל הדיבור, ודו"ק.

גליוני הש"ס

נישן לו, ירושלמי ודעים כדך ג אתא קפ

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שְׁמֵעוֹן וּגְוִי וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף (כט, לג, ל, כד).

טעם על מה שנקטו חז"ל לסימן את השמות 'שמעון' ו'יוסף'

עיין גיטין (ה, א), רב חסדא צייר סמ"ך, ורב הושעיא עי"ן. הנה אף דיש בשמותיהם אותיות אחרות מלבד אותיות סמ"ך עי"ן, מכל מקום עשו הסימן רק באלו, לפי מאי דאמרינן בשבת (קד, ד), סמ"ך עי"ן - ס'ימנים ע'שה כו', ועל כן כיון שבאותיות אלו הוא דמרומו ענין עשיית סימנים, לכן עשו סימן שמותיהם גם כן באותיות אלו דייקא. ועל כן רב חסדא שאין בשמו מאותיות אלו רק אות סמ"ך, לכן עשה הסימן באות סמ"ך, וכן רב הושעיא שאין בשמו מאותיות אלו רק אות עי"ן, עשה הסימן באות עי"ן, כן נראה לענ"ד. ועל כן רב ורבי חנינא ורבה בר רב הונא, שאין בשמותיהם מאותיות אלו כלל, לכן לא עשו סימן באותיות כלל רק בדברים אחרים, דאילו באותיות בשמותיהם אין טעם לבחור איזה אות יותר מחבירו, ודו"ק.

וצריך להוסיף עוד, וזהו שמוזכרין בכל מקום (נישן כו. בבא בתרא קעב). 'יוסף בן שמעון', וכן בירושלמי מעשר שני (פ"ד ה"ו) לשם 'יוסי', לשם 'שמעון'. והיינו, לפי שאין מדברין מאיש ידוע, ומוזכרין השם רק לדוגמא ולסימן, ולכן מוזכרין שני שמות אלו דיש בהם סמ"ך עי"ן דהם אותיות של סימנים, וכמו שהם אותיות של סימנים, כך הם סימנים באמת בשמות השבטים האלה 'יוסף' ו'שמעון', דאין עוד אות סמ"ך בשום שבת רק ביוסף, ואין אות עי"ן בשום שבת רק בשמעון.

יוסי כו' בשם הירושלמי, דיכינו יוסי, משום דאותיות יו"י גימטריא כ"ו כמנין השם, ואות ס' סימן, עיין שם. ועיין עוד שבת סו. וסימנין סמך סמך, עיין שם, ומובן ביותר לפי הנ"ל. ועיין עוד שם ס: וסימנין עד דאתא מפומבדיתא לטורא חסר תרתין, יש לומר גם כן דכוונת הסימן רק על אות סמ"ך אשר בשתי התיבות סור"א חס"ר. ועיין עוד שם קי. וסימנין סיסאני, עיין שם ברש"י. ועיין עוד רש"י פסחים מב. ד"ה סמ"ך סמ"ך.

ה) יצוין לספר יפה נדרשת (תוספתא חלק ב עמוד ז), שמוסף בזה רמז נאה, על פי מה שכתב בספר יצירה: 'המליץ אות ס' בכסלו והמליץ אות ע' בטבת', וכתב בספר קרן ישועה (שאתון סמ"ך עי"ן עולה כמנין נר', כי שני חדשים אלו מסוגלים היו מבראשית לנר הנסיך. והנה בנר חנוכה היה הנס שמצאו פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול (עיין שבת כ"א), וזה היה להם סימן שהשמן טהור ולא נגעו בו. ואם כן שפיר המליץ אות סמ"ך לכסלו ואות עי"ן לטבת - שני חדשים שבהם חל חנוכה, להורות על הסימן שעשה הכהן גדול לטהרת השמן.

ידי ההפרה תסתלק הלא תעשה, שכל לא תעשה איננו דבר נרצה ומחויב בעצמותו, רק שהאדם פוגם עצמו על ידי עשותו מעשה האסורה בלא תעשה, ועל כן שפיר שרי להפר ולסלק הנזירות, ויהיה אז מעשה התגלחת והשתיה כו' מעשים מותרים ובלתי מתועבים.

מה שאין כן חיוב קיום עשה דתגלחת, שהתורה מחייבת ומבקשת הפעולה והעבודה בקום ועשה, על כן שפיר אסור להפר, כיון שאין ההפרה פעולת תגלחת, והרי התורה מבקשת פעולה זאת, ואסור לסלק החיוב שלה על ידי ההפרה, וכדברי הגור אריה הנ"ל, והוא הדין לעניינו כשאפשר לעשות פעולה אשר על ידה תסתלק לא תעשה או עשה, דאז בלא תעשה שפיר לעשות הפעולה ההיא ולא כן בעשה. וזהו כוונת הלשון 'דכיון שניתק מצות לא תעשה לעשה' על כן אינו רשאי להפר, רצה לומר, דרק במשך הנזירות דהוי לא תעשה שרי לסלק על ידי הפרה, מה שאין כן עתה שכבר ניתק מצות לא תעשה דתגלחת, אסור לבטל העשה הנ"ל על ידי הפרה, ודו"ק היטב.

גליוני הש"ס

נישן כג

וַיְהִי בְּבֶקֶר וַהֲנֵה הוּא לְאֵה (כט, כד).

מדוע מסר יעקב סימנים לרחל ולא סמך על טביעות עינא דקלא

בגמרא גיטין (כג, א), האיך סומא מותר באשתו, האיך בני אדם מותרים בנשותיהם בלילה, אלא בטביעות עינא דקלא. ונוכר מזה בסנהדרין (לה, א), בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו, בקול ובמראה ובדעת, בקול ובמראה משום ערוה כו', ופירש רש"י (ד"ה משום ערוה) שלא יתחלף לאשה בבעלה, לא ביום מפני המראה, ובלילה מפני הקול.

ועיין חידושי אגדות למהרש"א בבא בתרא (קכ, ד"ה והיינו דכתיב), דהקשה, דלמה הוצרך יעקב למסור סימנים לרחל שלא יחליפה לבן בלאה, הרי היה לו לסמוך

בטביעות עינא דקלא, אלא על כרחך שמסירת הסימנים שיעדה לאה להודיעם ליעקב הם הטעו את יעקב שלא להכירה בקול, כמו שהטעו סימני שער הידים את יצחק שלא הכיר את יעקב בקול. וכהאי גוונא אמרו בבראשית רבה (ע, יט), בצפרא והנה היא לאה, אמר לה רמייאת בת רמאה, לאו בלילה הוי קרינא רחל ואת ענית לי כו', הרי שלא הכירה בקול. מיהו קצת קשה, למה היה לו ליתן לרחל הנהו סימנין, דהוי ליה לסמוך אטביעות עינא דקלא, וי"ל שהיה יעקב עושה כן על צד היותר טוב שלא ירמה אותו, ודו"ק.

ד) בגמרא שם: "אמר רבן גמליאל, תקנה גדולה התקינו שיהיו מפרשין שמותיהן בגיטין מפני תיקון העולם (שמאמר שיתפרשו שמותם יחזרו אחר יודעים ומכיריהם להעיד על כתב ידם, רש"י). ובסימנא לא, והא רב צייר כורא (ולא היה חותם שמו, שם), ורבי חנינא צייר חרותא (ענין של דקל, שם), רב חסדא סמך, ורב הושעיא עין, רבה בר רב הונא צייר מכותא (ויילן ספינה, שם)".

ה) המשך לשונו: 'ענין היות אות סמ"ך אות של סימן, עיין עוד חידושי רמ"ה סנהדרין נה: (ד"ה מתניתין) מה שכתב שם אהך דיכה

א) ועיין גליוני הש"ס יומא כח: ד"ה אמר; **בית האוצר** מערכת א כלל קמד.

ב) בגליוני הש"ס סנהדרין לח. ד"ה בג', כתב רבינו: "נראה הכוונה, וזה דבר מוחלט, ואין מציאות כלל ולא יארע כלל שיהיו שני בני אדם דומים בקול ובמראה. ומהאי טעמא אמרינן בסנהדרין (ט"א). דבן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, משום דבעינן אביו ואמו שוין בקול, וזה אי אפשר שיהיה כן, דבני אדם משוין בזה זה מזה, ולא יארע בשום פנים הדמות כזה".

ג) אהא דאיתא שם בגמרא (ומביאו רש"י כאן), 'ויהי בבוקר והנה הוא לאה, אבל בלילה לא היתה לאה, לפי שמסר יעקב לרחל סימנים, וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה, אמרה עכשיו תכלם אחותי, עמדה ומסרה לה אותן סימנים. וכתב המהרש"א ז"ל: "לדיכא למימר שבזולת סימנין היה סבור בלילה שהיא רחל, עד בבקר שראה אותה לאור היום, דמסתמא היה מכירה בקול כשהיה מדבר עמה, כדאמרינן בפרק המביא (גיטין שם) ובפרק גיד הנשה (חולין צ"ג) דלא הוותרו סומים ופקחים בלילה בנשותיהם אלא

ביאור ההבדל בין אברהם ליעקב בשמירת שבת

שיעקב קיבל בשכרה ירושת הארץ שלא במדה'

~ מתוך: בית האוצר מערכת א כלל א ~

הרבים², ואם כן הרי זה כעין עשה דוחה לא תעשה - דעלמא, דנודע דאף על גב דאמרין 'דחוייה', עם כל זה נחשב חטא - אלא שנדחה, ורק דבר אשר הוא 'הותרה' ולא 'דחוייה' - הוא דאינו נחשב חטא כלל (ועיני רש"י פסחים (פד: ד"ה הא), דכיון דטומאה רק דחוייה בציבור ולא הותרה (שם עו), על כן פסח הבא בטומאה - 'פסח פסול' מיקרי, עיין שם היטב³). ועל כן גם שמירת שבת דאברהם, אי אפשר שיהיה שכרו בענין ירושת הארץ, כיון שהיה בו גם ענין חטא, דאף על גב דנדחה, עם כל זה הרי אכתי 'חטא' מיקרי, אלא שנדחה מן הזכות, וכנ"ל.

ולכן לא הועיל שמירת שבת דאברהם בענין ירושת הארץ דבר, וירש את הארץ רק במדה - בשכר שאר מעשיו הטובים, אבל ירושת הארץ שלא במדה, היא מתחייבת מענין שמירת שבת ד"קא - וכדמוכח מדברי הפסיקתא, זה לא היה יכול להיות באברהם, כי שמירת שבת דאברהם לא היה יכול להועיל בענין ירושת הארץ, ולא שייך שכרו בענין ירושת הארץ, כיון שהיה בו חטא אלא שנדחה וכנ"ל, ורק שמירת שבת דיעקב שכבר יצא מכלל בן נח⁴, ולא היה בשמירת שבת שלו ענין חטא כלל וכלל, והיה היתר גמור - לא דחיה, על כן שפיר היה שכרו ירושת הארץ שלא במדה.

ואם כן מובן שפיר המשך דברי הפסיקתא, דאברהם הואיל ולא קבע תחומין לאחרים, ואם כן מוכח מזה, דעדיין לא היה בימיו יציאה מכלל בן נח, שמפאת זה לא קבע תחומין לאחרים⁵, ורק הוא לבדו הוא ששמר שבת, כמפאת היותו התחלת ישראל, ודחה זכות הרבים - החטא וכנ"ל, אם כן כיון דהיה שם חטא אלא שנדחה, לכן לא אפשר לו לירש את הארץ רק במדה - בשכר שאר מעשיו הטובים, אבל לא ירש אותה שלא במדה כאשר יתחייב מענין שמירת שבת, כי שמירת שבת דאברהם לא היה שייכות לשכרו בענין ירושת הארץ, כיון שהיה בו גם ענין חטא וכנ"ל.

מה שאין כן יעקב שקבע תחומין גם לאחרים, ואם כן מוכח מזה שהוא כבר יצא מכלל הבני נח, ועל כן גם הגרים שלו יצאו מכלל בני נח, וקבע להם תחומין שפיר וכנ"ל, אם כן כיון דיצא מכלל בן נח, ולא היה איפוא בשמירת שבת שלו שום ענין חטא כלל וכלל, לכן שפיר ירש את הארץ שלא במדה בשכר השמירת שבת, ודו"ק ונכון בסיעתא דשמיא⁶.

השכר אשר על קיום מצות עשה של תשובה (עיין זוה"ק נשא רע"מ קכב, וראה יומא פו; ראש השנה ז; תנא דבי אליהו זוטא פרק כב אות ג-ה), שאף שעבר עבירה, עם כל זה, אם שב אחר כך ומקיים מצות עשה של תשובה, אזי שכרו עליה הרבה מאוד (עיין יומא פו; ראש השנה ז;), ואם כן גם ההודאה על החטא, נהי דהיה שם חטא, עם כל זה מעשה ההודאה אחר כך, שמסלק כבודו ובושתו ומודה על החטא, וודאי דשכרו גדול מאוד, ואין אל הדברים הבנה כלל לכאורה.

ועל כרחק צריך לומר, דאין כוונת התוספתא בכלליות, שההודאה על החטא אין לה שכר כלל, רק הכוונה בפרטיות, על ענין השכר הפרטי שדיברו ממנו בתוספתא הנ"ל, ענין השכר הזה השיגו חכמינו ז"ל ברוח מבינתם, כי לא שייך היותו על דבר אשר בו ענין חטא - כהודאה על חטא, שאף שההודאה הוא דבר טוב, עם כל זה הרי היה שם ענין חטא גם כן, ועל כן ידעו חכמינו ז"ל ברוח מבינתם, שאי אפשר שתהיה המלכות - השכר על דבר אשר בו גם ענין חטא, ולא גילו לנו ז"ל טעמם בזה.

נתינת הארץ היא כזכיה במלכות

והנה מודקרי בתוספתא הנ"ל הזכיה במלכות - 'נתינת הארץ', וכדמייתי עלה קרא 'אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם נתנה הארץ' [ועיני רש"י סוטה ז: ד"ה להם], אם כן מובן מאיליו, דגם ענין ירושת הארץ, אי אפשר שיהיה שכר על דבר אשר בו ענין חטא, ואף שהדבר הוא טוב וכשר, וכמוכח.

שביתת אברהם כב"נ וכעשה הדוחה לאו לא הועילה לירושת הארץ שלא במדה

ועל כן נראה, כי בהיות שמירת שבת דאברהם - חטא לפי דין הבני נח, דבן נח ששבת כו', אלא דנדחה החטא מזכות הרבים, דאומרים לאדם חטא עבור זכות

איתא בבראשית רבה (יא, ז) וז"ל: רבי יוחנן בשם רבי יוסי בן חלפתא אמר, אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת, ירש את העולם במדה, שנאמר (לעיל יג, ז) 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה' וגו', אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת, שנאמר (להלן לג, יח) 'ויחן את פני העיר', נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין לשבת, ירש את העולם שלא במדה, שנאמר 'והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת' וגו', עכ"ל. והובא המדרש הזה בילקוט לך (רמז עא).

ירש את הארץ - ארץ ישראל

ודע, דדברי הבראשית רבה הם גם בפסיקתא רבתי (כג, ט) בשינוי לשון, דתחת מה שכתוב בבראשית רבה, ירש את 'העולם' במדה כו', ירש את 'העולם' שלא במדה כו', נאמר שם תיבת 'ארץ' תחת תיבת 'העולם'. ויש לומר דקאי אארץ ישראל, וכדמוכח פשטא דקרא ד'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה' כי לך אתננה', דקאי אארץ ישראל. ועל זה אמר דאברהם ירש את הארץ במדה, ויעקב ירש אותה שלא במדה. ויש להבין לפי זה גוף טעם המאמר, דאיך תלוי ירושת הארץ שלא במדה בענין קביעת תחומין.

א"א לזכות למלכות תמורת דבר שמעורב בחטא

ויש להבין זה⁷, בהצעת תוספתא ברכות (פ"ד ה"ח), כעשה בארבעה ימים שהיו יושבין בבית שער של רבי יהושע כו'. אמר להן רבי עקיבא, מפני מה זכה יהודה למלכות, מפני שהודה בתמור. הוסיפו הן מעצמם, 'אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם, (לכן בשכר זה) להם לבדם נתנה הארץ' (איוב טו, יח-ט). אמר להם, וכי נותנין שכר על העבירה כו', עכ"ל התוספתא הצריך לענייננו.

ההפליאה מבוארת, דמה זה שאמר 'וכי נותנין שכר על העבירה', הלא כל דברי חכמינו ז"ל מלאים מגודל

על העבירה, דמה זה שאמר 'וכי נותנין שכר על העבירה', הלא כל דברי חכמינו ז"ל מלאים מגודל

והיה יעקב ישראל ממש, והותחלה ממנו התורה הישראלית, עיין שם בארוכה.

(ה) כאשר הארץ רבינו **בית האוצר** שם ד"ה ואולם, לבאר מה שלא קבע אברהם אבינו תחומין לאחרים - כתיורו של הזית רענן (ראה לעיל הערה א) ושבהכרח הכוונה לגרים שגיייר - שהוא משום שעדיין דינו כבן נח, וכן הגרים היה דינם כבני נח ולא יכלו לשמור שבת בשלימות, דבן נח ששבת חייב מיתה, ועל כן לא קבע תחומין גם להם, עיין שם.

(ו) **המשך לשונו**: 'וגוף טעם התוספתא הנ"ל, על פי דרכנו הנ"ל יש לומר, כי למען הבקיע את העובדי כוכבים מטענה על הארץ, עיין בראשית רבה מתחלתו (א, ב), והובא ברש"י על התורה (פרשת בראשית, א, א ד"ה בראשית), שלא יאמרו העובדי כוכבים - לסטים אתם שכבשתם את הארץ כו', על כן ראוי שתהיה נתינת הארץ שכר על דבר אשר אין בו שום ענין חטא כלל, כי בהיות השכר על דבר אשר אין בו שום ענין חטא כלל, אז הוא נשגב ונעלה מן העובדי כוכבים, אשר הם בעלי חטא ופשע, מה שאין כן דבר אשר יש בו גם ענין חטא, יש גם לעובדי כוכבים התייחסות מה לו, מפאת אצל החטא שבו, ונמצא שיהיה להם על ידי זה חלילה חיבור מה אל הארץ.

ועל כן דבר אשר בו גם ענין חטא, כתשובה והודאה על חטא, צריך שיהיה שכרו בדבר נעלה אשר אין לעובדי כוכבים בו מבוא, מה שאין כן הארץ הנגלית אשר בעולם הזה, אשר הוא גם מקום העובדי כוכבים, והם טוענין עליה וסובבין אותה, כטעם 'זאת ירושתה בתוך הגוים שמתי וסביבותיה ארצות' (ויקרא ה, ה), לכן צריך שתהיה הארץ ירושה עבור דבר אשר אין בו שום ענין חטא כלל, למען לא יהיה גם לעובדי כוכבים חלילה על ידו איזה מבוא וחיבור מה אל הארץ הקדושה, ודו"ק היטב מאוד, כן יש לומר לענ"ד דרך אפשר.

(א) רבינו הביא שם קושית **הזית רענן** בילקוט שמעוני פרשת לך את ח: 'ואם תאמר, והלא קיים כל התורה אפילו עירובי תבשילין (וימא כח), ויש לומר שלא תיקן לאחרים תחומין, אבל יעקב קבע תחומין', ומוסיף רבינו על דבריו: 'וצריך להבין, מדוע אברהם לא עשה באמת הדבר הטוב הזה לקבוע תחומין לאחרים, ורק יעקב הוא שקבע תחומין', ומתיר שם בשני אופנים, עיין שם.

(ב) רבינו הקדים וכתב **בית האוצר** שם אות כ ד"ה ולפ"ו, דכיון שכלל הקדושה הישראלית הוא רק על ידי השבת, שהרי השבת כולל כל התורה, כמו שאמרו חז"ל (עירובין ט:): שהמחלל שבת נעשה מומר לכל התורה, על כן מוכרח שתהיה להם זאת הקדושה בשלימות, וזה על ידי ההתחלה שלהם שהוא על ידי האבות. כי אילו לא שמרו האבות את השבת, היה על ידי זה פגם חלילה בכל הקדושה הישראלית, ועל כן אף שהיה אברהם עדיין בן נח, מכל מקום הותר לו לשמור השבת, משום שלגבי רבים אומרים ליחיד חטא בשביל שיזכו בחיור, כמו שכתבו התוספות בגיטין מא: ד"ה כופין.

(ג) רבינו הביא סיוע מדברי רש"י אלו, בכמה מקומות בספריו ולכמה עניינים, כמו שכתב **בית האוצר** מערכת א כלל קכו ד"ה ודע הוב': 'כי אכתי האיטור במקומו עומד, אלא דהוא דחוייה מפני פיקוח נפש... עיין רש"י פסחים פד: ד"ה האי... והבאתיו כבר הבה פתעמים בספרים וכתבים שלי'. וראה מה שצוין עוד בזה **בתפארת יוסף** פרשת יתרו עמוד נג הערה קפב.

(ד) כמו שהקדים רבינו **בית האוצר** שם אות כ, דאברהם ויצחק לא יצאו מכלל בני נח, כי עוד לא פסקה אצלם הזוהמא, שהרי אברהם הוליד את ישמעאל ויצחק הוליד את עשו, מה שאין כן יעקב יצא מכלל בני נח, משום שפסקה בו הזוהמא,

זשנת חרצים

מכתבי הלומדים עם הארות ומשא ומתן במשנת רבינו

לכבוד עורכי הגליון 'אברך' ה"ו.

בגליון הקודם (פרשת תולדות עמוד ג, מדור 'יוסף לקח') ראיית שמע"כ דן בענין דרך בעבודת השם על ידי עשירות.

יצוין שיש והעשירות ממש לכסות עינים, וכמו שהביא **השפתי צדיק** בפרשת צו על הפסוק: **צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה וגו',** וברש"י: אמר רבי שמעון, **ביתר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כ"ס.** וכתב: 'זקני הק' [החידושי הרי"ם] ז"ל אמר הפירוש, שנוצר כ"ס או לבעלים הכ"ס שמכסה העיקר, משא"כ העולה שהאל לגבוה. וכן אמר, כל הצדיקים היה להם כסות עינים, כמו היהודי הק' ז"ל בלמדן שהיה מופלג מאד, הרבי מלובלין ז"ל ברוח הקודש, **על עצמו אמר - העשירות כסות שלו שלא יסתכלו בעיקר,** כדכתיב 'תערוך לפני שולחן נגד צוררי'. **ישראל קלויזנער**

נודרין בעת צרה

האיש שנדר את כל נכסיו לצדקה בתקופת השואה והעונש הקשה על שהתיר נדר בעת צרה | יעקב אבינו פתח שער לכל הדורות שהנודר בעת צרה יושע | האם רק 'מוזתר' לנודר בעת צרה או שיש בכך 'מצוה'?

אם יהיה איש בעת צרה וידור נדר לעשות מצוה, יעזור לו השי"ת. ולכן אמרו, כי "כל מי שהוא נודר, לא יהיה תולה את הנדר אלא בוי"א."

התוספות במסכת חולין (ב: ד"ה אבל) הביאו את דברי המדרש להלכה, וכתבו: "בנדר לא מצי למימר נודר ומשלם טוב, שהרי כתיב (דברים כג, כג) 'וכי תחדל לנודר לא יהיה בך חטא, הא אם תדור יהיה בך חטא (חולין שם. ורש"י ד"ה לא יהיה), וללישנא קמא דנדרים (י) מפרשינן לקרא, הא אם תדור אפשר שיהיה בך חטא אם לא תשלם... ואם תאמר, והא כתיב (בראשית כח, כ) 'וידר יעקב נדר, וכתוב 'את אשר נדרתי אשלמה'. ויש לומר דבשעת צרה שרי, כדאמרינן בבראשית רבה 'וידר יעקב נדר לאמר' - לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרה."

ונחלקו הראשונים, אם הנדר בעת צרה הוא רק היתר שלמדו חז"ל מעובדא דיעקב אבינו ע"ה, ולא ככל נדר שיש בכך משום חטא, או שלגבי נדר בעת צרה אף יש מצוה בדבר. מלשון התוספות, וכן כתב הריטב"א (חולין שם), משמע שהוא היתר בעת צרה, אך ב'פסקי תוספות' (חולין אות ג), וכן בשלטי גיבורים' (שבועות ריש פ"ג) כתבו שיש מצוה לנודר, וסמך על הפסוק 'כוס ישועות אשא' דקאי על עת צרה, ובהמשך כתוב 'נדרים לה' אשלם."

רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע ב'בית האוצר' (מערכת א כלל א אות ז ד"ה וע"ע מ"ק), דייק בדברי המדרש והביא ראיה נפלאה שאכן מוכח שהוא מצוה ולא רק היתר. שהרי למדו כן דוקא מתיבת 'לאמר' - לאמר לדורות, ולא מעצם עובדא דיעקב, כי לולא תיבת 'לאמר' היינו לומדים רק היתר לנדר בעת צרה ולא שהיא מצוה ממש.

ובחיזושו זה דוחה רבינו ראיה אחרת שניתן היה להביא מדברי המדרש, שאין למדים מקודם מתן תורה. כי אם כן, אפשר היה ללמוד כן מנדרו של יעקב גופיה, ולא נצרכה תיבת 'לאמר' אלא כדי ללמוד לדורות, כיון שאין למדים מקודם מתן תורה. אך לאחר שנצרכה תיבת 'לאמר' לכך שהיא מצוה ולא רק היתר, שוב אי אפשר ללמוד מכאן שאין למדים מקודם מתן תורה.

'הגהה' בדברי המדרש "דמצוה לנודר בעת צרה".
(ג) כדאיתא בירושלמי מועד קטן (פ"ג ה"ה), והובא בתוספות מועד קטן (כ: ד"ה מה). ורבינו האריך מאוד בסוגיא זו, עיין בית האוצר (מערכת א כלל א אות ז ד"ה וע"ע מ"ק), שכתב: "הטעם פשוט, משום דניתנה תורה ונתחדשה הלכה, עיין שבת קלה".
(ד) רבינו ממשיך שם: "ואף על גב דאיסור נדר הרי הוא רק מטעם חושש תקלה שמא לא יקיים (עיין נדרים ג), וזה שייך גם בבני נח למאן דאמר בירושלמי (נדר פ"ט ה"א) דבן נח איתיה בבל יחל".
(ה) רבינו מציין שם: "ולפי מה שכתבתי (בית האוצר שם ד"ה וע"ע - הא), דבמה שתיקנו האבות בפירוש לדורות הבאים לא שייך הא דאין למדידן."

בשעת צרה אין להתיר אלא לצורך מצוה או לצורך גדול כמו נדר.

ולאחר שדן בצדדי היתר דחוקים לשאלה הכואבת, הוא מפתיר ומדגיש: "שמבואר בספרים הקדושים, שסכנה גדולה להשאל או לאחר נדר שנדרו בעת צרה, כפי שכתבו במדרש תנחומא פרשת וישלח (אות ח), דסיבת מיתת רחל היתה משום שאיחר יעקב נדר שנדר בעת צרה, ואמר לו הקב"ה ליעקב אבינו ע"ה, 'בשעת עקתא נדרת ובשעת רווחא שמטת'.

"וכן כתב בספר 'מנחת פתים' (י"ד סימן רכח סעיף מה: שו"ת אה"ע"ז סימן טו ד"ה אחת) בשם פוסקים שיש סכנה להתיר לעצמו נדר שנדרו בעת צרה, דנראה כמהתל באלקיו. ולא העלמתי כל זה מהשואל הנזכר."

והוא מסיים את תשובתו, שפרשיה זו הגיעה לידי סוף קשה ומר, וכלשונו:

"ואספרה לדור את אשר ראו עיני, כי לא ארכו הימים והוא נוסע בדרך עם אויטא (רכב), ונתהפכה הקאר' על פיה ובתוכה היו עשרה אנשים, וכולם יצאו בשלום בלי פצע וחבורה, והאיש הנ"ל שבק לן ולכל ישראל חיים באותו מקום, בפתע פתאום ברגע אחת, רחמנא ליצלן, והיה הדבר לאות ולפלא, וכמה גדולים דברי חכמים. השי"ת יזכינו לילך באורחות חכמים וצדיקים להגות באור פני מלך חיים, כן יהי רצון."

רבותינו ז"ל כתבו במדרש רבה (בפרשתנו ע, א): "'וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וגו' ונתן לי לחם לאכול... מהו לאמר, לאמר לדורות, כדי שיהיו נודרים בעת צרתן. יעקב פתח בנדר תחלה, לפיכך כל מי שהוא נודר, לא יהיה תולה את הנדר אלא בו. אמר רבי אבהו, כתיב (תהלים קלב, ב) 'אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב', לאביר אברהם ולאביר יצחק אין כתיב כאן, אלא 'נדר לאביר יעקב', תלה את הנדר במי שפתח בו תחלה."

הרה"ק רבי יעקב אריה מראדזימין זי"ע בספרו 'דברי אבי"ב' (תרכ"ז, ד"ה מדרש לאמר) מבאר את דברי המדרש, שבעת צרתו של יעקב אבינו ע"ה, כאשר נדר לאלקי ישראל והתפלל שיושיעו בזכות זו, או אז "פתח שער למעלה בשביל כל ישראל, שלעולם,

מה שנודרין בעת צרה, אם כן יכולים לנוס ביום צרה מקצפו אל רחמי יתברך, על ידי מה שמקבלים עליהם. מה שאין כן האומות שגלוי לפניו יתברך שלא יקיימו, וגם אינם עלולין לקיים, ישועו ואין מושיע על ד' ולא ענם' (תהלים יח, מב)."

(ב) ראה 'יד שאול' להגאון רבי יוסף שאול נאטאנזאהן זצ"ל אבד"ק לבוב (חלק א, ידות נדרים סימן רג אות ז), שהביא מקורות אלו ועוד.

ומציין לפירוש היפה תואר' על המדרש (הובא בעין יוסף): "דאף על גב דבעלמא הנודר נקרא חוטא, אבל בעת צרה 'מצוה' לידור דבר מצוה, כדי שיגין עליו באותה שעה, והיינו דכתיב הכא וידר יעקב נדר לאמר, לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרה, להיות לבם נכון בטוח בה' בזכות המצוה". וכתב על כך הי"ד שאול שפירושו של היפה תואר הוא

אוד מוצל מאש היה הגה"צ רבי יהושע גרינוואלד זצ"ל אבד"ק חוסט, בן בנו של הגה"ק בעל 'ערוגת הבשם' זצ"ל. לאחר ששתה את כוס התרעלה ואיבד את רוב משפחתו בימי המלחמה הנוראה, היגר לארה"ב ושם הוציא לאור עולם את הספר 'חסד יהושע', שאלות ותשובות שהשיב דבר ה' זו הלכה, משרידי כתיב יד שנותרו לו לפליטה אחרי המלחמה, וגם לרבות תשובות שנכתבו אחרי שובו ממחנות ההשמדה, "הכוללים דברים השייכים לחורבן הנורא אשר ראו עינינו".

התשובה השלישית בספרו, עוסקת בסיפור נורא שהתרחש עם אחד ממכריו, שבא לבקש התרה על נדרו אשר נדר בעת צרה, בעיצומה של השואה הנוראה.

וזו לשונו בתשובתו:

"ואני בתוך הגולה בעיר בודאפעסט יצ"ו, אחרי שובי ממחנה השבויים ממדינת אשכנז הארורה בשנת תש"ה, בעזרת הבורא יתברך, ברוב רחמי וחסדיו. בא לפני עובדא באחד הנגידים דשם, אשר בעת שבאו האשכנזים הארורים הרוצחים ימ"ש למדינת אונגארן ועשו שמות בארץ, גזלו וחמסו ונפלו בני ישראל לחרב והרגו בזדון חסידי עליון, ובקשו להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ושללם לבז, והיתה צרה גדולה לבית ישראל אשר כמוהו לא היה מימות חורבן בית מקדשנו. ועוד סכנה נוספת היתה שם כי חיל האמריקאים באו באוירונים וזרקו על השונא אבני בליסטראות וחצי אש, יום ולילה לא ישבותו ונהרגו אנשים לאין מספר.

"ואז בשעת הסכנה עמד האיש הנ"ל ונדר כל נכסיו לעניים, ואינו זוכר אם אמר בפירוש שאם יעזור לו השי"ת וינצל יתן כל נכסיו לצדקה, או שאמר סתם בלי שום תנאי שהוא נודר כל נכסיו לצדקה.

"ובעזרת ה' יצא בשלום הוא ובני ביתו וכל הנלוים אליו, וכעת נפשו בשאלתו להתיר לו את הנדר, ומתחרט הוא כי טפלא תלוי ביה, תשעה ילדים ופרנסתם תלוי בהנכסים שלו, העולים לערך שלשים אלפים דולארים..." עד כאן תוכן השאלה.

ברם דא עקא, שכבר 'גלוי לכל יודעי דת ודין' מה שפסק הרמ"א (י"ד סימן רכ"ח סמ"ה) שנדר שנדרו

(א) ראה 'ישמח משה' פרשת האזינו (ד"ה והי"ל בזה בהקדם) בארוכה, שאכן 'חזקה זו דמקיים מה שנודר בעת צרה, זה רק בישראל דמקורו קדוש, מה שאין כן באומות דאף אם נודרין בעת צרה, אינן מקיימין דסורם רע'.

ומבאר: "דאם נלכד אדם מפני רשעו באיזה צרה, וכל הענין תולה בעת ובזמן מועט, או שינצל או שיאבד... כאשר ראה כי כלתה אליו הרעה ורוצה לשוב אל ה' לפשפש במעשיו, ורואה כי צריך זמן גדל לתקן את אשר עיוות, ואי אפשר בזמן מועט כזה, האיך יעשה וינצל מהצרה אשר היה בו. כבר הורונו שיקבל עליו לתקן את אשר עיוות, ויקבלו השי"ת כאילו תיקן, והוציאו חז"ל (תענית ה) זה מהפסוק הכתוב (ויטאל י, י) 'מיום אשר נתת לבך להבין ולהתענות כבר נשמעו דבריך'. והנה דעת לנבון נקל, דזה דוקא בישראל שמקיימין

אם יש להוכיח שהשולח מעות וכלים למשלוח מנות יציא ידי חובתו

בגמרא נדרים (ג), והא מן מאכל נדר וכו'. אמר רבא, באומר הנאה המביאה לידי מאכלך עלי.

בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן קסג) כתב, שהשולח מעות כסות וכלים למשלוח מנות בפורים, יוצא ידי חובתו - אם יוכל המקבל למוכרם מיד ולקנות בהם צורך סעודה. ודייק מכאן, שהנאה המביאה לידי מאכל - כמאכל דמי, עיין שם.

ואין הראיה מכאן מובנת כלל, דהא כאן איירי באומר בפירוש הנאה המביאה לידי מאכל, אבל 'מנות' דקרא (אסתר ט, יט) דפירושו מיני מאכלים (עיין רש"י מגילה ז, ד"ה מנות; שו"ת תרומת הדשן ח"א סימן קיא), אין כולל דבר המביא לידי מאכלים.

העוסק בהשבת אבידה פטור מצדקה ושני הלאוין שבה שייכים רק כשמחויב בדבר

בגמרא נדרים (ג), מחזיר לו את אבידתו, פליגי בה רבי אמי ורבי אסי, חד אמר, לא שנו, אלא בשנכסי מחזיר אסורין על בעל אבידה, דכי מהדר ליה - מידעם דנפשיה קא מהדר ליה, אבל נכסי בעל אבידה אסורין על מחזיר - לא קא מהדר ליה, דקא מהני ליה פרוטה דרב יוסף (דאמר רב יוסף העוסק במצוה פטור מן המצוה, ולא בעי למיתב ליה פרוטה לעניא בשביל אותה מצוה שמקיים, הלכך אין מחזיר לו אבידתו, רש"י).

ראיתי קושיא בספר יד אלעזר (סימן לד ד"ה בספר), דמנא לן דעשה דהשבת אבידה (דברים כב, ג) תפטור מצדקה, הא כל דין עוסק במצוה דפטור ממצוה - מקריאת שמע הוא דילפינן בברכות (יא), וקריאת שמע הרי הוא רק עשה גרידא (ראה שם ו, ד; ז; ספר המצות להרמב"ם עשה י), ואם כן מנא לן לפטור מצדקה דאית בה גם כן תרי לאוי 'לא תאמץ' (שם טו, ז) ו'לא תקפוץ' (שם), וכמו שכתבו תוספות כתובות (מט: ד"ה אכפיה), עיין מה שכתבתי שם בזה (גליוני הש"ס בתוספות שם).

ולדידי הנה בפשיטות לא קשיא מידי, דלאוי ד'לא תאמץ' ו'לא תקפוץ', שייכי רק היכא דמחויב מפאת המצוה לתת, ומאמץ את לבבו וקופץ ידו לבל לקיים חיובו, ומה שאין כן בעוסק במצוה דפטור ממצוה הנתינה, מן הדין שוב אין כאן איסור אימוץ הלב וקפיצת היד כלל, כיון דפטור מלתת, ודו"ק.

אכילת אורח - חשיבא משלו או משל בעל הבית

אכילת אורח - אם משלו הוא אוכל, או משל בעל הבית הוא אוכל, מי אמרינן דכיון דנותן לו לאכול - ממילא קונה אותו והוא שלו. או דילמא לא קני ליה, והוא אוכל את של בעל הבית באמת, שמרשהו לאכול את שלו.

עיין ר"ן נדרים (לד: ד"ה אמר ליה לאפוקי) שכתב: דההיא שעתא (שעת אכילת האורח) נמי זכרו (של בעל הבית) הוא, עכ"ל. ועיין שם בפירוש רש"י דכתב להיפוך, וז"ל: דהתם כיון דאזמניה עליה - קנה חלקו כמה שהוא יכול לאכול הימנה, ואינו יכול לאוסרה עליו כו', עכ"ל. ועיין שם בפירוש הרא"ש (ד"ה אמר).

ועיין עוד בבא קמא (קיא:) תוספות (ד"ה הגזול), שכתבו אהך (שם) דהגזול ומאכיל את בניו כו' פטורין מלשלם, וז"ל: אי נמי, דווקא נקט מאכיל, אפילו לרב חסדא (שם) דלא חשיב שינוי רשות במה שנותן לבניו הסמוכין על שלחנו כו', כיון דלאכילה נותן להם כו', עכ"ל. ומוכח קצת דלא קני אורח מה שמאכילו בעל הבית - רק משל בעל הבית הוא אוכל. ויש לדחות, עיין שם היטב בתוספות, ובאתי רק להעיר.

(א) שכתב: "שמיד כשהזמינו עליו הוא נהנה במה שהוא מכבדו ורוצה להאכילו, אף על פי שעדיין לא אכיל".

(ב) ראה דעת תורה למהרש"ם זצ"ל או"ח סימן קע בסופו, שהביא דברי רבינו אלה.

אף אם הכהנים הם שלוחי דשמיא נחשב הכהן במקום הבעלים כשאין יכול להקריב

בגמרא נדרים (לה:), איבעיא להו, הני כהני שלוחי דידן או שלוחי דשמיא.

עיין ספר חידושי גור אריה שבת (ד. ד"ה וכו') דכתב: דהא דעשה דפסח (שמות יב, ו) דוחה עשה דהשלמה (ויקרא ו, ה; עיין פסחים נח-נט), לא חשיב חטא כדי שיזכה חביריך (שבת שם), דכיון שעל הכהן מוטל להקריב קרבן ישראל, עבודה זאת שייכה אליו, דהא אילו היה הישראל כשר להקריב, הוי דחי עשה דהשלמה בשביל עשה דפסח, והכהן הוא שלוחו, לכך בכל מה שאפשר לעשות התיר לו הכתוב, דכבר הוא נדחה אצל הבעלים עצמן (דבהו ההטא והזכות באדם אחד), והכהן במקום הבעלים הוא, עכ"ל. וכן כתב עוד בעירובין (לב:).

ונראה, דהא דכתב דהכהן הוא שליח הישראל - הוא לאו דווקא, דסברתו זאת הוא אפילו אי כהני שלוחי דשמיא, דמוכל מקום כיון דהוא קרבן הישראל ואצלו הרי הותרה עשה דהשלמה, אלא דאי אפשר לו להקריב בעצמו מפאת זרות שלו, ועל כן הוטלה ההקרה על הכהנים, הוה ליה הכהן במקום הישראל, ולא חשיב חטא באחד וזכות באחר.

סוטה אינה יכולה לפגל מנחתה בבקדשי קדשים אין הבעלים עושה מעשה

שמעתי מקשים, לרבי אלעזר ברבי יוסי דסבירא ליה בזבחים (מז). דבעלים מפגלין, אם כן הרי כל סוטה היתה יכולה לפגל מנחתה, ושוב לא תובדק (עיין סוטה כ:).

ונראה ליישב, על פי המבואר בזבחים (קיד:). ובכמה דוכתי (עיין חולין מ: תמורה ל:), דקדשים חשיבי דבר שאינו שלו אפילו לגבי בעלים, דגם הבעלים אין יכולים לאסרם במקצה ונעבד כו', מטעמא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, מלבד בקדשים קלים ואליבא דרבי יוסי הגלילי דאמר ממון בעלים הן, עיין שם.

והנה מבואר בר"ן נדרים (לו. ד"ה אלא), דלא היה ראוי לכהן באמת לפסול הקרבן על ידי פיגולו, מטעמא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ומה שפוסל היינו משום שעושה מעשה ההקרה, ועל ידי מעשה - אדם אוסר דבר שאינו שלו, עיין שם היטב. ולפי זה הבעלים שאינם מקריבים ואין עושים מעשה - שפיר אין להם לפגל כלל, כיון דהוה ליה של גבוה, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ואם כן, הא דסבירא ליה לרבי אלעזר בן יעקב דבעלים מפגלין, על כרחך לומר דבקדשים קלים קאמר, וסבירא ליה כרבי יוסי הגלילי דממון בעלים הן. ולפי זה במנחת סוטה דהוה ליה קדשי קדשים, גם לרבי אלעזר בן יעקב אין הסוטה יכולה לפגל, ולא קשיא מידי.

המבקר חולה - מחויב לראות שילכו עוד אנשים עמו

בגמרא נדרים (טט:), כל המבקר חולה - נוטל אחד ממששים בצערו.

בשאלות פרשת אחרי (שאלתא צג ד"ה שאלתא דמחייבין), וז"ל: שאילתא, דמחייבין דבית ישראל לשילוי בקצירה כו', ואפי' בן גילו נמי, דאמור כל מאן דשאל בקצירה שקיל חד מן שיתין בצעריה, הילכך חייב למיזל ושילוי ביה, וכי אזיל - לא אזיל לחודיה, אלא בהדי אחריני, עכ"ל.

נראה, שלא מיעט שלא לילך יחידי לבקר את החולה, רק הטיל חובה על המבקר לראות שילכו עוד אנשים עמו כל כמה שיוכל, כי לפי מרבית האנשים יוקל מחוליו של חולי יותר - מפאת הנטילת אחד ממששים.

(ג) הקושיא מפורסמת כ'קושיית העולם', הובא **בשדי חמד** מערכת מ כלל יז בשם הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל, ועיין שו"ת **כוכב מיעקב** ח"א סימן מח; שו"ת **דברי חיים** ח"ב או"ח סימן טז ד"ה שוב; שו"ת **אבני נזר** אה"ע סימן רלד אות א. ועל קושיא זו חיבר רבינו את ספרו המפורסם **גבורות שמונים** ליישבה בשמונים פנים.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושד בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com